

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2018:3

Tre järnåldersskidor från Dalarna

Idag förknippar många Dalarna med skidåkning. Skidturismen fortsätter att öka och från länet kommer en rad kända skidåkare. Men hur lång är skidhistorien i Dalarna?

I samband med världsmästerskapen i skidor i Falun 2015 gjorde jag en mindre studie över de arkeologiska fynd av skidor som gjorts i länet (Wehlin 2014a; 2014b; 2015). Från Dalarna finns tre bevarade skidor från förhistorisk tid. Tidigare har de daterats genom pollen- och ^{14}C -analys till bronsåldern och den äldre järnåldern. Inom ramen för den nya studien har kompletterande ^{14}C -analyser genomförts som visar såväl nya resultat som betydelsen av ett kritiskt förhållningssätt till dateringar av detta slag.

Under 1920-talet växte ett intresse för skidfynden som på grund av torvtäkt och dikningsföretag gjorts i myrar och torvmossar runt om i Norden. I Sverige initierade Skidfrämjandet år 1927 ett projekt om skidans historia. Projektet leddes av professor Karl Bernhard Wiklund vid

Uppsala universitet som tidigare hade publicerat några artiklar i ämnet. Artiklarna följdes upp och utvecklades i tidskriften *På skidor* åren kring 1930. En metod utvecklades där man använde pollenanalyser för att datera skidorna och fragmenten. Resultatet blev boken *Finds of skis from prehistoric time in Swedish bogs and marshes* (1950; boken låg tryckfärdig redan 1941 men kriget kom emellan). I boken finns en katalog med samtliga då kända skidfynd i Sverige, varav två från Dalarna. I förordet nämns en tredje skida från Dalarna som påträffades vid tiden för bokens tryckning.

Den skida som ansetts vara Dalarnas äldsta (fig. 1, 2A) påträffades 1915 vid dikning för en väg nära byn Ärnäs i Älvdalen. Skidan är en bit över 2 meter lång, gjord i furu och påträffades på 1 meters djup. Tidigare har man trott att den är omkring 2 500 år gammal, utifrån jämförelser med andra skidfynd i Norden och en pollenanalys som gjorts på fyndplatsen. Provet för pollenanalysen togs flera år efter fyndtillfället på den

Fig. 1. Skida från Ärnäs i Älvdalen vid tidpunkten för utställningen på Dalarnas museum 2014–15.
Foto Fredrik Hegert, Dalarnas museum. — Ski from Ärnäs in Älvdalen.

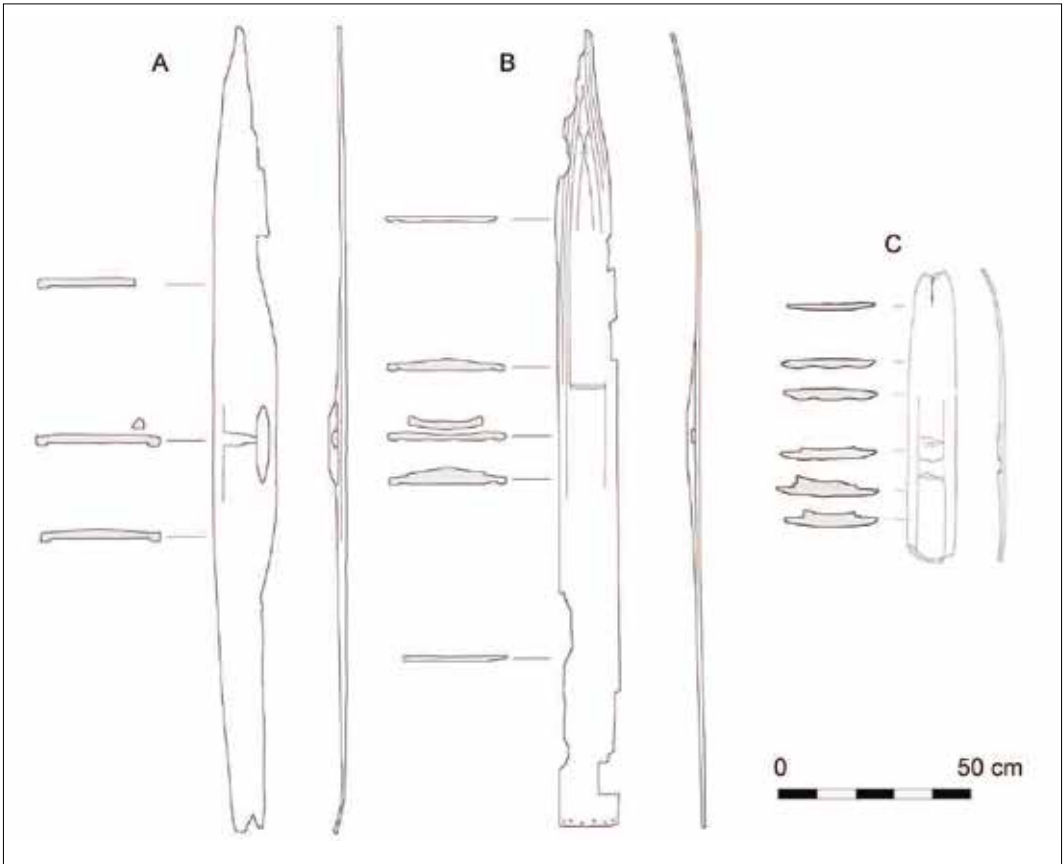

Fig. 2. Ritningar av de tre förhistoriska skidor som hittats i Dalarna. A: Skidan från Årnäs, Raä Älvdalen 195:1 (Elfdalens hembygdsförenings inv. nr EHF 960). B: Skidan från Färnäs, Raä Mora 70:1 (Västerbottens museums inv. nr SSM 80779). C: Skidan från Vålberget, Raä Malung 433:1 (Malungs hembygdsförenings inv. nr MH 1117). Genomskäringarna är förstora på samtliga skidor. —Skis from A) Årnäs in Älvdalen, B) Färnäs in Mora, C) Vålberget in Malung.

nivå där skidan enligt utsago skulle ha påträffats. 2014 togs ett prov direkt från skidan för ^{14}C -analys, detta för att testa den äldre dateringen och även möjliggöra en jämförelse med en annan ^{14}C -daterad skida från Dalarna (Wehlin 2014a).

Den andra skidan från Dalarna (fig. 2B) hittades 1932 vid myrdikning i Färnäs, Mora. Den är strax över 2 meter lång, gjord i furu och påträffades på 1,25 meters djup. Skidan liknar den från Årnäs men skiljer sig från den så till vida att den på spetsen har ett svagt skuret mönster. Bakdelen är tvärt avskuren och har sex små hål varav de yttersta är upptagna intill kantlisterna. Till skillnad från fallet med skidan från Årnäs kunde prov

för pollenanalys tas för Färnässkidan samma år som fyndet gjordes. Utöver detta fanns också organiskt material kvar på skidan som visade sig överensstämma med provet från myren. I jämförelser med andra pollenanalyser i Dalarna daterade man på detta sätt Färnässkidan till åren kring Kristi födelse, möjligen några hundra år äldre (*Finds of skis*, s. 154–157). 1981 genomförde Västerbottens museum en ^{14}C -analys av skidan. Resultatet visade att skidan snarare hör hemma i intervallet 250–650 e.Kr. (St-7651, tab. 1).

Den skida från Dalarna som genom åren fått minst uppmärksamhet påträffades vid utdikning av en tjärn på Vålberget i Öje, Malung, 1939 eller

Fynd	Fornl-nr	Inv. nr	Träslag	Lab-nr	BP	Kalibrerat 2 σ
Ärnäs	Älvdalen 195:1	EHF 960	Tall	Ua-48433	2129 \pm 38	350–50 cal BC
Färnäs	Mora 70:1	SSM 80779	Tall	St-7651	1595 \pm 90	250–650 cal AD
Vålberget	Malung 433:1	MH 1117	Tall	Ua-50456	1491 \pm 32	430–640 cal AD

Tab. 1. Resultat av ^{14}C -analyser utförda på skidor från Dalarna. Kalibreringen är gjord i OxCal 4.3 med kalibreringskurvan IntCal13 (Bronk Ramsey 2009; Reimer et al. 2013). —Radiocarbon dates for three skis from Dalecarlia.

1940. Vålbergsskidan är relativt kort (fig. 2C). Den del av skidan som finns kvar idag mäter bara 0,76 meter och den ursprungliga längden kan inte bedömas exakt. Men eftersom ena spetsen och bindningen är kvar går det att komma relativt nära svaret. Utgår man från att bindningen var placerad ungefär på mitten så borde den ursprungliga skidan ha varit endast 1,3–1,5 meter lång. Storleken är en sak som skiljer Vålbergsskidan från de två andra nämnda skidorna, som båda varit en bit över 2 meter långa. Vålbergsskidan är också nättare i hela sitt utförande (Wehlin 2015).

Skidan analyserades först många år efter fyndtillfället, och därför kom den inte med i katalogen 1950. Samma år publicerade Gösta Berg (1950) en kompletterande lista över de fynd som gjorts under krigsåren och som inte finns med i boken. I denna lista finns skidan från Vålberget med och betecknas som ett av de viktigaste av de nya fynden.

Utifrån jordrester på skidan genomfördes pollenanalyser 1947, men dessa var osäkra och kunde endast visa att skidan är yngre än 3 000 år. Året därpå togs prover på fyndplatsen vid Vålberget, vilka också den var mycket osäker. Provet från skidan jämfördes med provet från myren och resultatet visade en datering till den yngre bronsåldern, tiden omkring 700 f.Kr. (Sveriges geologiska undersökning 1951, s. 118–120; Wehlin 2015).

2014 och 2015 togs prover för ^{14}C -analyser från skidorna som påträffats vid Ärnäs och Vålberget. Färnässkidan hade som sagt redan daterats av Västerbottens museum, en datering som dock aldrig publicerats. Resultaten från de tre skiddateringararna (tab. 1) stämmer inte alls överens med de dateringar som gjordes via pollenanalyser på 1930- och 40-talen. De skiljer sig åt på

mellan ett par hundra och långt över tusen år. Det finns flera möjliga anledningar till detta, vilka kort skall beröras nedan.

De pollenanalyser som genomfördes under 1930-40-talen var rent naturvetenskapliga och ingen egentlig hänsyn tycks ha tagits till etnologisk eller kulturhistorisk kunskap. Det betyder att skidorna daterats utifrån den nivå de hittats på i myren. Man har med andra ord antagit att skidorna tappats där. Med tanke på att det i samtliga fall rör sig om endast en skida som påträffats finns möjligheten att det är oturliga skidlöpare som under en vårjakt klivit ned i mossen, fastnat, och helt enkelt förlorat sin ena skida. Det mesta talar dock emot en sådan teori. Majoriteten av de skidfynd som gjorts i Sverige och Norden har påträffats i myrmark eller torvmossar. I många fall har båda skidorna återfunnits och ibland även tillsammans med en stav. Från etnologiska källor vet vi att det var vanligt att man lade ned skidor i mossar över sommaren (t.ex. Ryd 1994, s. 22 f). Detta gjorde man för att de skulle behålla spänsten och inte torka. Vissa skidor glömdes bort och vissa lämnades kanske avsiktligen, vilket gjort att ett stort antal skidor från flera tider bevarats för eftervärlden.

Om skidorna från Ärnäs, Färnäs och Vålberget hamnat under mark genom nedgrävning för sommarförvaring betyder det att lagerföljden i mossen rubbats och skidorna hamnat långt under sin samtids nivå. Skidorna borde då vara yngre än vad pollenanalyserna tydde på, vilket stämmer med ^{14}C -resultaten.

Det finns dock några andra aspekter att ta i beaktande vid bedömningen av de nya analyserna. Det är viktigt att påpeka att vid en datering genom ^{14}C -analys är det ju trädet som dateras, inte skidan, vilket kan skilja sig åt flera hundra år

genom vedens egenålder. Samtliga tre skidfynd från Dalarna är gjorda i furu, ett träd som kan bli 400 år gammalt. Förr gjordes också skidor vanligen av så kallad tjurved, eller tjur, virke som bildas på undre delen av lutande barrträd. Lutande träd strävar att komma i stående ställning och då blir cellerna i veden tjockväggiga samt hartsrika och därmed mycket starka och får bra glidförmåga. För att tjurved skall bildas krävs en ansevärd tid, 10–20 år, och för att nå en bredd som krävs för tillverkning av exempelvis skidorna från Ärnäs och Färnäs krävs många år (Cederberg 1938). Det bör därför dras av upp till hundra år i ålder på de kalibrerade ¹⁴C-dateringararna i tab. 1.

Ärnässkidan bör därför ha tillverkats och nyttjats omkring vår tideräknings början. Dateringarna är några hundra år yngre än man tidigare antagit (Wehlin 2014a). Ärnässkidan är trots detta Dalarnas äldsta skida. Den är också en av hela Sveriges äldsta skidor, men långt ifrån den äldsta. Rörande Färnässkidan är det lite svårare. ¹⁴C-analysen är gjord med den gamla scintillationsmetoden och är inte lika precis som dagens AMS-dateringar. Det kalibrerade tidsspannet blir därför vidare och skidans reella datering kan mycket väl ligga inom det. Skidorna från Ärnäs och Färnäs är av liknande typ men har inte alls samma datering. Vålbergsskidan är den som skiljer sig mest till utseende och även i datering. Den nya analysen tillsammans med en möjlig egenålder placerar en trolig datering för denna skida i vendeltiden (Wehlin 2015).

De nya analyserna har genomförts med bidrag från Älvdalen och Särna-Idre Besparings-skog samt Berit Wallenbergs Stiftelse. För tillgång och provtagning av skidor och material tac-

kas hembygdsföreningarna i Malung och Älvdalen samt Västerbottens museum.

Referenser

- Berg, G., 1950. Nya fynd av förhistoriska skidor i Sverige. *På skidor. Skid- och friluftsförbundets årsbok* 1951. Skid- och friluftsförbundet. Stockholm.
- Bronk Ramsey, C., 2009. Bayesian analysis of radiocarbon dates. *Radiocarbon* 51(1). New Haven.
- Cederberg, S.J., 1938. En gammal skogslöparens funderingar och erfarenheter om skidforskning och tjurvirke. *På skidor. Skid- och friluftsförbundets årsbok* 1938. Skid- och friluftsförbundet. Stockholm.
- Finds of skis from prehistoric time in Swedish bogs and marshes*, 1950. Generalstabens litografiska anstalts förl. Stockholm.
- Reimer, P.J., et al., 2013. IntCal13 and Marine13 Radiocarbon age calibration curves 0–50,000 years cal BP. *Radiocarbon* 55(4). New Haven.
- Ryd, Y., 1994. Varför hittar man skidor i myrar? Gamla same kastar nytt ljus över gamla skidfynd i träsk. *Samefolket* 1994:4. Uppsala.
- Sveriges geologiska undersökning, 1951. *Jordartskarta över Kopparbergs län*. Beskrivning till Jordartskarta över Kopparbergs län. SGU. Stockholm.
- Wehlin, J., 2014a. Dalarnas äldsta skida. *Skansvaktens Älfdalens hembygdsförenings midsommartidning* 2014. Älfdalens hembygdsförening. Falun.
- 2014b. Skidan från Ärnäs, dalarnas äldsta! *Dagsverket* 32:4. Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund och Dalarnas Museum. Falun.
- 2015. En vendeltida skida från Vålberget i Malung. *Skinnarebygd* 2015. Malungs hembygdsförening årsbok 2015.

Joakim Wehlin

Dalarnas museum, Box 21

SE-791 72 Falun

joakim.wehlin@dalarnasmuseum.se